

„Aligha lesz bárki is Magyarországon, aki sajnálni fogja ezt az embert” – Bethlen István oroszországi „dossziéinak” története (1992–1994) – I. rész ^[1]

A két részből álló forrásközlemény azt mutatja be, hogy Bethlen István egykori magyar miniszterelnök moszkvai fogságára és elhunytára (1945–1946) vonatkozó oroszországi levéltári dokumentumok másolatai milyen úton jutottak Magyarországra 1992–1993-ban, illetve milyen diplomáciai erőfeszítések előzték meg a magyar kormányfő jelképes földi maradványainak hazahozatalát. A publikáció keretében a döntő érvényű forrásbázis, a Moszkvai Magyar Nagykövetség 1992–1994-ben kelt jelentéseit és rejteltáviratait adom közre. A kutatómunka legfontosabb eredménye annak felderítése, hogy a Bethlen-iratok hazahozatalára irányuló erőfeszítések több szálon futottak, s – hivatalos és nem hivatalos (szakmai) csatornákon – több ízben jutott Magyarországra Bethlen Istvánra vonatkozó szovjet külügyi és állambiztonsági dokumentáció. A közlemény tehát elsősorban egy hungarika-forrásokkal együtt történetét rekonstruálja, ám annak segítségével Bethlen szovjetunióbeli fogságára vonatkozóan is számos új szempontot felvehetünk.

Bevezető^[1]

1992. november 11-én ünnepélyes keretek között adta át a magyar Parlament épületében Borisz Jelcin, az Oroszországi Föderáció elnöke az 1956. évi magyar forradalom történetére vonatkozó orosz levéltári dokumentumok másolatait Göncz Árpád magyar köztársasági elnöknek. Noha az ezt megörökítő fényképfelvétel látszik, hogy ezt az adományt, nyilván az aktus ünnepélyességét és protokolláris jellegét hangsúlyozandó, orosz részről egy fekete díszdobozban helyezték el, a titkosított vagy a titkosítás alól nem sokkal korábban feloldott oroszországi hungarika-anyagokra hivatkozó publikációkban később széles körben a „dosszié”-metafora terjedt el. A „dosszié” vagy az „ügyirat” fogalmát a közfelfogás általában véve a bizalmas jellegű dokumentáció szinonimájaként tartja számon. Ennek egyszerű magyarázata van: sok helyen, s nem csak az államigazgatásban, hanem például a belső céges nyilvántartásokban is a nem nyilvános dokumentumokat dossziéba, folderbe vagy egyre terebélyesedő ügyiratokba gyűjtik, s zárt helyiségekben tárolják. Az oroszországi levéltárakban, a jecini érárt jellemző viszonylagos nyitás és liberalizálás ellenére, az 1990-es években is még mindig rengeteg kulcsfontosságú fond és irategyűttes volt, amelyek hozzáférhetetlennek bizonyultak nemcsak a magyar, hanem általában a külföldi kutatók számára. A „bizalmas dosszié” fogalma ebben az esetben talán még találóbban kifejezte azt a képzetet, ami belengte a titkosítással és „palástolással” sújtott szovjet archívumok zárt világát, illetve az oroszországi rendszerváltás után, 1991–1992-től a már akkor megmutatózó konjunktúraszerű nemzetközi érdeklődés homlokterében azok oroszországi státuszát.

A Jelcin által Göncznek átadott, 62 tételből álló kollekciót egy neves történészekből álló szerkesztőbizottság rekordsebességgel közreadta magyar fordításban, s ennek a szakmai diskurzust később tematizáló kötetnek a címében is meglehetősen explicit módon megjelenítette a „dosszié” kifejezést.^[2] A forrásközlésben a Bethlen István szovjetunióbeli fogságára vonatkozó, hivatalos úton Magyarországnak átadott orosz levéltári anyagok keletkezéstörténetének leírása során magam is ezt a metaforikus gyűjtőfogalmat fogom használni. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának XXXII-18-as törzsszámú fondjában („Bethlen Istvánra és Eszterházy Jánosra vonatkozó oroszországi iratok másolatai”) elkülönített, a tudományos diskurzusban eddig közszíjon forgó és hivatkozott^[3] egydoboznyi másolati kollekcióval szemben valójában két „Bethlen-dosszié” is a kutatók rendelkezésére áll, tehát Magyarország az Antall-kormány idején két ízben is kapott Oroszországtól olyan levéltári dokumentációt, amely az addigi, leginkább híresztelészintű ismeretekhez képest segítette a tisztánlátást az egykori magyar miniszterelnök életének utolsó hónapjait és tragikus sorsát illetően. A forrásközlemény két fejezete ennek a két „dossziének” a történetét mutatja be külön-külön, a hivatalos átadásuk kronologikus rendjét követve.

Az „első dosszié” története

Dokumentumaink elsődleges kontextusa és kiindulópontja Borisz Jelcin fent már említett 1992. november 11–12-i hivatalos magyarországi vizitjének háttére, annak történései és főbb konzekvenciái. Sáringer János monumentális diplomáciatörténeti sorozatának III/2. számú kötetében közli az Antall József magyar miniszterelnök és Borisz Jelcin közötti november 12-i kétoldali megbeszéléséről készített feljegyzést. A magyar kormányfő a tárgyalás legvégére hagyva hozta fel, hogy kötelességének érzi átadni az orosz államelnök számára a Bajcsy-Zsilinszky Társaság (BZST) által utóbbi nevére címzett memorandumát, melyben az 1946-ban egy moszkvai börtönben elhunyt Bethlen István földi maradványai hazaszállításának az elősegítését kéri az orosz féltől. Még annyit elmondott, hogy tudomása szerint Bethlent a Lubjankán tartották fogva, s haláláról az 1947-től 1956-ig ugyanott sínylődő Kovács Béla tudósította őket.^[4] Elég eklatánsan jellemzi a deszovjetizáció mellett elkötelezett Jelcin habitusát és gondolkodásmódját, hogy mérlegelés nélkül megígérte a segítségét, sőt, kommentálta is a felvetést. Kijelentette, hogy megítélése szerint azt sem lehet kizárni, hogy Bethlent kivégezték,^[5] vagyis azt insznuálta, hogy a két világháború közötti magyar politikai élet „Grand Old Man”-je a sztálini represszió áldozata lett.

Borisz Jelcin és Antall József 1992. november 11-én. ^[2]

Forrás: Népszabadság, 1992. november 12. 3. (Rédei Ferenc felvétele)

A Bajcsy-Zsilinszky Társaság memorandumának teljes szövegét később, 1994-ben, Bethlen jelképes földi maradványainak újratemetése idején közölte a *Magyar Nemzet*.^[6] A november 10-re datált levélben csak azt a kérést fogalmazták meg, hogy az orosz államfő biztosítsa annak lehetőségét, hogy az egykori magyar miniszterelnök földi maradványait hazaszállítsák.^[7] A Bethlen elhurcolásával és („rejtélyes”) halálával összefüggésben a memorandum szerzői is a sötétben tapogatóztak, s az akkoriban uralkodó alapvető információhiányt jelzi, hogy egy kérdőjellel jelölték meg Bethlen 1946. október 5-i elhunytának dátumát, illetve semmi közelebbit nem tudtak elárulni azzal kapcsolatban, hogy honnan kellene kihantolni vagy hazaszállítani a földi maradványokat.^[8] Utólag visszatekintve már tudjuk, hogy az eredeti földi maradványokat már nem lehetett exhumálni, tehát az erre irányuló jószándékú kezdeményezés eleve kivitelezhetetlen volt.

Sajnos a releváns források hiányában nem tudtam megállapítani, hogy a társaságon belül kinek a nevéhez fűződött ez a kezdeményezés, vagyis konkrétan ki vetette fel, hogy megkeressék a kormányt, illetőleg rajta keresztül az orosz államelnökhöz forduljanak ebben az ügyben. A november 10-i memorandumon három aláírás szerepel: Vigh Károlyé, az 1987–1988 óta a társadalmi szervezet élén különböző titulusokkal álló és annak működését – az elnökség összetételének változásai ellenére – fémjelző történészé, illetőleg Gajzágó József és Jezsó István alelnököké.

Egészen bizonyos, hogy történészként Vigh Károlynak ismernie kellett Romsics Ignác első kiadásban 1991-ben napvilágot látott nagy hatású Bethlen-életrajzát,[9] más társulati vezetőkhöz képest talán tágabb horizonttal rendelkezett a történeti szakirodalomban megjelenő új eredmények kapcsán, s ő tudta hasznosítani az abban megjelenő új gondolatokat. A Bethlen-biográfia epilógusában Romsics a releváns orosz levéltári források híján kénytelen volt lezáratlanul hagyni az egykori miniszterelnök életének eme utolsó fejezetét, semmi bizonyosat nem állíthatott, Bethlen István szovjetunióbeli fogságát és halálának körülményeit illetően csak feltételezések megfogalmazására és az egymásnak ellentmondó információk rögzítésére vállalkozhatott. Ugyanakkor abban a kontextusban, hogy szükség lenne Bethlen politikai szerepének a tudományos tisztázására, már itt felvetette, hogy hazahozzák az egykori miniszterelnök földi maradványait.[10] Az eredeti „ötletgazdának” tehát mindenképpen őt kell tekintenünk.

Bartha Ákos, a Bajcsy-Zsilinszky Endréről szóló vasikos biográfiájának a BZST történetére vonatkozó fejezetében kimutatta, hogy 1987–1989-ben Vigh Károly akarata jelentős mértékben meghatározta az eleinte a kiscgazda hagyományra építő társaság politikai, szellemi, társadalmi útkeresését.[11] Mégsem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy ebben a sokszínű és heterogén, a saját belső konfliktusaival vívódó, sokáig a párttal alakulás lehetőségét is mérlegelő szervezetben ő volt az, aki legelőször előhozakodott azzal az ötlettel, hogy tegyenek lépéseket Bethlen földi maradványainak a hazahozatala érdekében. Noha 1989–1990 fordulójára a BZST elhagyta mind a baloldali, mind a kiscgazdapárti hagyományrendszerét, s a harmincas évek elején alapított Nemzeti Radikális Pártot tartotta elődjének.[12] abban a tagsága révén mégis nagyon sokféle politikai és szellemi örökség (a harmadikutas népi, a kiscgazda vagy a radikális párti) manifesztálódott. Nehéz ezért megmondani, hogy melyikbe is illett bele a két világháború közötti nemzeti keresztény ellenforradalmi rendszer egyik emblematisz alakjának az ilyenfajta szimbolikus rehabilitációja. A magyarországi rendszerváltás utolsó szakaszában, s különösen az MDF választási győzelme után a BZST nyilvános kommunikációjában rendkívül erőteljes tónust nyert a kommunista rendszer örökségének a lebontása, illetve az azzal szembeni küzdelem. Úgy vélem, hogy alapvetően ebbe a kommunikációba illett bele az általában véve a totalitárius eszmerendszerben veszélyt látó, a bolsevizmussal szemben elvi antagonizmust hangoztató, és azzal még a fogságában sem megalkuvó, ugyanakkor pragmatikus és integer politikus képe, amit maga Bethlen, mindenfajta társadalmi konzervatívizmusa ellenére is megtestesített.

Ráadásul az „örökös tiszteletbeli elnök” titulus és a társelnöki rendszer létrehozásával 1989 végén az MDF felé orientálódó Vigh és támogatói visszaszorultak a BZST vezetőségében,[13] ezért csak feltételezhető, hogy a memorandum összeállításáról a társaságon belül valamilyen testületi döntés született. Erre a feltételezésre az is alapot ad, hogy 1990. május 17-től kezdődően a társaság elég sűrűn, kéthetente tartott elnökségi üléseket.[14] Ugyanakkor, ha ezekről az összejövetelekről készülték is emlékeztetők, azok nem kerültek Vigh Károly hagyatékába, és azzal együtt a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet archívumába, ugyanis a hagyatékban belül magát a BZST anyagát felölölő két dobozban (88. és 89. számú) sehol nem találhatók olyan iratok, amelyek az egyes elnökségi ülések napirendjéről orientálnák a történészt.[15] Eme két doboznyi forráscsoport alapján csupán annyi hámozható ki, hogy a BZST meglehetősen állhatatos maradt abban, hogy Bethlen földi maradványait hazai földben, méltóképpen kell elhelyezni. Legalább is arról tanúskodik egy későbbi, 1993. július 26-án kelt levél: a miniszterelnöki kabinetnek címzett megkeresésében Gajzágó József sürgette, hogy lépjenek előre ebben az ügyben. Megemlíttette azt a figyelemreméltó mozzanatot is, miszerint a társaság vezetői még Ivan Aboimov orosz nagykövetségénél is eljártak, s személyesen egyeztettek vele erről a kérdésről.[16]

Az 1992. november 11–12-én Magyarországra látogató orosz államelnök népes delegációjának tagja volt Rudolf Pihója, az orosz állami levéltári koordinációs „csúcscsászár”, az Orszországi Föderáció Kormányának Levéltári Bizottságának vezetője is. Az Antall–Jelcin-találkozó után a BZST nevéhez fűződő kezdeményezés – a társaság későbbi állításával szemben[17] – rögtön nyilvánosságra jutott, s az orosz „főlevéltáros” már a tárgyalást követően reagált is arra a magyar sajtó tudósítói előtt. A nyilatkozatából az derül ki, hogy Oroszországban már korábban, Jelcin magyarországi látogatása előtt létrehozhat egy olyan ad hoc szakértői bizottságot, amely arra volt hivatott, hogy tisztázza a világháború alatt vagy után Szovjetunióba hurcolt külföldi politikusok, neves személyiségek sorsát, felszínre hozza és megismerje a fogva tartással kapcsolatos, levéltárakban megbúvó adatokat, információkat. Pihója elmondásából arra lehet következtetni, hogy ez valamiféle tárcaközi grémium volt, amely az egyes szakminisztériumok alá tartozó irattárak és archívumok képviselőiből állt, meg is nevezte a „kutatásba bekapcsolódó” Külügyminisztériumot, Állambiztonsági Minisztériumot és a Butirszkaja börtön archívumát.[18] Az események innenitől kezdve felpörögtek, s Pihója 1992. december 23-án átadott egy iratcsomót a Moszkvai Magyar Nagykövetség képviselőjének, Fábian Pál Jenő vezető konzulnak (lásd az 1. számú dokumentumot!). A másolatokhoz egy iratjegyzéket is mellékeltek, melyből egyértelműen kiderül, hogy ez a kollektív egy kizárólag a Külügyminisztérium archívumában folytatott feltárás és gyűjtés eredményeként állt össze. A jegyzékben megadták az egyes tételek levéltári jelzetét is (lásd az 1. számú dokumentum a) mellékletét!).

Mint említettük, Jelcin az Antallal folytatott tárgyalásán minden segítséget megígért a magyar félnek abban, hogy Bethlen földi maradványait Magyarországra vigyék, Pihója december 23-án, amikor átadta a „dossziét” a magyar félnek, hivatkozott is Jelcin személyes utasítására. A külügyminisztériumi érkeztető bélyegző szerint Mikecz Tamás moszkvai ügyvivő erről szóló 1992. december 29-i jelentését 1993. január 4-én íktatták Budapesten, tehát az annak mellékletét képező orosz levéltári dokumentumok ekkorra ugyancsak Magyarországra jutottak.[19]

Senki nem volt Magyarországon, aki sajnálta volna „ezt az embert”?

Talán a jövőben nem lesz hiábavaló az „első Bethlen-dossziében” foglalt orosz levéltári dokumentumokat átfogó jelleggel és „kritikai” kiadásban megjelentetni, és ezáltal egy módszeres elemzésnek alávetni, azok első olvasatokat most, előzetes jelleggel megállapítás szeretének tenni.

1.) Szabó Éva és Szűcs László 1989-ben megjelent publikációja óta tudjuk, hogy az 1946. április 9–18. között Nagy Ferenc miniszterelnök vezetésével Moszkvába látogató magyar kormánydelegáció[20] tagjai előtt Sztálin a delegáció búcsúztatására szervezett április 16-i vacsorán elárulta, hogy Bethlen náruk van a Szovjetunióban. Erre Nagy Ferenc a következőket reagálta: „Mi nem bánjuk, ha nem jön haza, ha szívesebben látnánk, ha helyette hadifogoly munkások és parasztok jönnének.”[21] Noha a kormánydelegáció moszkvai útjáról azóta már számos magyar és orosz forrás napvilágot látott,[22] a Gerő Ernő által oroszul lejegyzett párbeszédtrövedék az egyetlen, amely ezt a mozzanatot rögzíti. Ezt Nagy Ferenc is szemérmesen elhallgatta első kiadásban 1948-ban az Amerikai Egyesült Államokban angolul megjelent visszaemlékezésében,[23] amelyben egyébként részletesen kitér a delegáció útjára.[24] Szekfű Gyula moszkvai magyar követ, aki 1946. március 16-án érkezett meg moszkvai állomáshelyére,[25] jelen volt a magyar kormánydelegáció és Sztálin éppen egy hónappal későbbi közös vacsoráján, tehát első kézből tudta meg, hogy Bethlen él és a Szovjetunióban tartják fogva. Romsics Ignác a már hivatkozott 1991-es monográfiájában kitér arra, hogy Nagy Ferenc utasítására Szekfű később tájékoztatta Frank Roberts angol nagykövetet a küldöttség áprilisi útjáról. Az angol diplomata a jelentésében így adta vissza azt, ahogy Szekfű a Bethlenre vonatkozó szovjet álláspontot interpretálta: „Azonban attól félnek [a szovjetek – S. A.], hogy ha éppen most visszatérne Budapestre, a konzervatív áramlatok olyan – nem feltétlenül szovjetellenes – gyűjtőpontját hozná létre, amely nem találkozna a jelenlegi magyar rendszer rokonszenvével.”[26]

Szekfű Gyula május 12-i Vjacseszlav Molotov külügyminiszterhez írt kéréslevelére – illetőleg annak tartalma –, mellyel továbbítani kívánta neki Bethlen Margit grófnő férjéhez írt leveleit, arra utal, hogy a magyar követ igyekezett eloszlítani a szovjetek aggodalmait. Egyértelműen látszik, hogy ebben a levélben Szekfű Bethlen hazatérése mellett érvel, azt állítva, hogy Bethlennek semmilyen szerepe nem lehet a magyar belpolitikában, és a megváltozott viszonyok közepette semmit nem tehet azért, hogy a „régit rendet” restaurálja az országban (lásd az 1. számú dokumentum d) mellékletét!). Ugyanez az álláspontját pár nap múlva kifejtette Vlagyimir Gyekanozov külügyminiszter-helyettes előtt is. Azt, hogy Bethlen otthon már „semmilyen kárt nem tehet”, Szekfű azzal a érvel próbálta meg erősíteni, miszerint az egykori kormányfő már elég idős (lásd az 1. számú dokumentum f) mellékletét!). Mint azt Lázár György, a Szekfű követi jelentéseit összegyűjtő levéltáros kiemeli, Szekfű moszkvai missziója során mindvégig magára volt utalva, az önállóság minden előnyével és hátrányával, nem kapta meg Budapestről a munkájához szükséges támogatást.[27] Mindazonáltal még ennek ismeretében is fel kell tennünk azt a kérdést, hogy megtehetette volna-e a magyar követ, megengedhette volna-e magának, hogy szembehelezkedjen a kormányfő – és így a kormány – akaratával, tudván, hogy Nagy Ferenc nem sokkal korábban elutasítóan nyilatkozott Bethlen hazatérését illetően.

Meggyőződésem szerint ezt egy ilyen horderejű kérdésben úgy sem tehetette meg, hogy a korábbi tudományos pályafutásából – és annak sikereiből – kifolyólag ő egy rendkívül autonóm személyiség volt, továbbá, ahogy azt ugyancsak Lázár György megfogalmazta, a magyar–szovjet kapcsolattartás súlypontja Budapestre esett, nem pedig Moszkvára, így elhanyagolása/elhanyagoltsága a kormány részéről önálló manőverezéséi kényszerhelyzetet teremtett számára. Nehéz elképzelni, hogy felvállalta, hogy ne a felettese álláspontját képviselje, mert azzal sértette volna a kormány integritását, a kormányon belüli hivatali hierarchiát és a kormánytisztviselővel szemben megkövetelhető alapvető normákat. Szekfű lépésére megítélésem szerint csak egyetlen logikus magyarázat létezik: a kormánydelegáció hazatérése után a kormányon belül dilemmaként jelentkezett, hogy mi legyen Bethlennek, hiszen maguk a kormány tagjai is csak ekkor nyertek bizonyosságot afelől, hogy Bethlen még életben van. Bethlen Margit kérése, hogy továbbítsák a leveleit férjének, kapóra is jöhetett a kormányban, hiszen ezzel Bethlen hazaengedésének ügye alapvetően magánjellegű és humanitárius mederbe terelődött, s ebben a kormányban nem kellett magát hivatalosan exponálnia. Ebbe pedig beleért az, hogy a magyar követ továbbítja egy magyar állampolgár kérését. Nyilvánvaló, hogy azzal együtt, hogy a kormány részéről nyitva hagyták ezt a kérdést, előzetesen minden feltételt meg kellett teremteni ahhoz, hogy ha majd úgy adódik, Bethlen ne politikusként, hanem szigorúan csak magánemberként térhessen haza, és otthon semmilyen kapcsolata ne lehessen az állam- és közélettel. Beszédes például, hogy 1947 februárjában – amikor a kormánytényezők még nem tudták, hogy elhunyt – megvonták tőle a jogosultságot, hogy állami nyugdíjban részesüljön.[28]

2.) A *Magyar Nemzet* 1993. május 18-i melléklete egy olyan tematikus összeállítás volt, amelynek hasábjain Bethlen Istvánra vonatkozó orosz levéltári forrásokat adtak közre magyar fordításban. Ennek szerkesztésére Romsics Ignácot kérték fel. Ezek a dokumentumok egy kivételtől eltekintve, mind benne vannak az „első Bethlen-dossziében”. Bizonyos, hogy a dosszié anyaga Budapesten, a Külügyminisztériumban, „rekedt”. Mint az látszik az aktára felvezetett pro domo bejegyzésekből, azt egy ideig ügyviteli célokra akarták felhasználni, tehát nem kerülhetett nyilvánosságra.

Kérdés tehát, hogy ezek az orosz iratok hogyan kerültek a *Magyar Nemzet* birtokába? A melléklet utolsó dokumentuma Georgij Puskin budapesti szovjet követ Andrej Vlaszovnak, a Külügyminisztérium Balkáni Országok Osztálya helyettes vezetőjének VCS-vonalon küldött 1947. április 19-i üzenete volt, melyben a szovjet diplomata jelezte a moszkvai feletteseinek, hogy nem látja akadályát annak, hogy közülük a magyarokkal Bethlen halálhírét.[29] Romsics ugyanakkor a dokumentumokhoz írt epilógusában nyitva hagyta azt a kérdést, hogy ezzel kapcsolatban végül milyen döntést hoztak Moszkvában,[30] noha a „dossziében” benne van a kivonat Puskin és Gyöngyösi János magyar külügyminiszter április 29-i beszélgetéséből, melynek során előbbi – „melleleg” – közölte utóbbival, hogy Bethlen elhunyt. Ezt nyugodtan vehetjük a szovjet kormány hivatalos tájékoztatásának, még úgy is, hogy a magyar külügyre kijelentette, hogy fognak erről hivatalos sajtóközlemények kiadni, de még csak Bethlen családtagjait sem kívánja értesíteni (lásd az 1. számú dokumentum j) mellékletét!).

Azt, hogy a *Magyar Nemzet*ben közölt iratok nem a „dossziéból” kerültek ki, az is elég egyértelműen bizonyítja, hogy ebben a tematikus mellékletben szó sem volt fényképfelvételéről, noha azok publikálása kisebbfajta szenzációval ért volna fel. Romsics Ignác elmondta e sorok szerzőjének, hogy annak idején két magyar újságíró kereste fel, akik megkérték arra, hogy működjön közre szakértőként és szerkesztőként a birtokukba került Bethlenre vonatkozó orosz levéltári okmányok közzétételében. Romsics már a magyarra fordított kész anyagot kapta meg. Joggal feltételezhető, hogy a két magyar újságíró még valamikor 1992. november 12. és december 23. között jutott hozzá ehhez a kisebb kollekcióhoz, valószínűleg akkor, amikor az orosz külügyminisztérium irattárában még a Jelcin utasítására elrendelt gyűjtés folyt. Ezért az annak befejeztével összeállított, s Magyarországnak szánt adomány teljes anyagára nekik sem volt rálátásuk. Érdemes levonni azt a konzekvenciát, hogy végső soron szovjet részről a kulcsfontosságú információkat nem titkolták el a Nagy Ferenc vezette, s kigazdák által dominált magyar kormány előli: elárulták, hogy Bethlen a Szovjetunóban van, majd később azt is, hogy elhunyt. Igaz, önmagában véve elgondolkodtató, hogy erről sokáig a szovjet külügyminisztérium vezető tisztviselői sem szereztek tudomást (lásd az 1. számú dokumentum i) mellékletét!). Ezzel magyarázható, hogy Bethlen halálhírért csak több, mint fél évvel a halála után közölték Budapesttel, 1947 áprilisának legvégén. Ez ágyazott meg később azoknak a pletykáknak, melyek szerint az egykori magyar miniszterelnök valamikor 1947 folyamán hunyt el.

Titokzatos fényképek Bethlen István moszkvai börtöncellájából

A „dosszié” részeként tíz darab eredeti fénykép is Magyarországra jutott. Ezek közül hét darab egy általam eddig azonosítatlan hölgyről készült különféle élethelyzetekben, két fotó Magyarországon élő lengyel állampolgárságú személyekről, illetve egy felvétel egy műtermi imázkép magáról Bethlenről, amely minden bizonnyal még a miniszterelnöksége idején készült. Ez utóbbit még viszonylag fiatalosnak tűnik, zakóban van, zsebre dugott kézzel kapták lencsevégre. Ezeknek a fotográfiáknak az eredetével kapcsolatban egyelőre két verziót fogalmazhatunk meg.

1.) Az egyik feltételezésem az, hogy ezek a képek Bethlen személyes tulajdonát képezték, s nála voltak, amikor elhurcolták őt a Szovjetunióba.
2.) Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a fotókat Bethlen Margit – a forrásban meg nem nevezett – nőrokona tette abba a borítékba, amelybe a levelét zárta, s amelyet a grófné két saját levelével együtt akart eljuttatni Szekfűn keresztül Bethlennek (lásd az 1. számú dokumentum d) mellékletét!).
Nanovszky György egykori moszkvai követ, aki 1992 nyaráról töltötte be ezt a posztot, tehát a Bethlen földi maradványainak hazahozatalára irányuló kutatások és egyeztetések az ő nagyköveti időszakára estek, kész tényként állította, hogy ezek a képek Bethlen saját személyes holmijában voltak. A vele készült és döntően a moszkvai nagyköveti tevékenységére fókuszáló interjúkötetében a következőket mondta: „A koalíciós külügyminiszter egy Gyöngyösi nevű úr volt [amikor Bethlen bennünket – S. A.], persze éppen a kiszagdapárt képviselőiben. A szovjetek őt értesítették Bethlen haláláról, és azt is megírták, hogy a »hagyatékát« – vagyis azt a néhány fényképet, és személyes tárgyait, melyek nála voltak a börtönben – átadnák a magyaroknak. Mire ez a Gyöngyösi állítólag [sic! – S. A.] azt íratta vissza, hogy minket nem érdekelnek Bethlen tárgyai, az oroszok tegyenek velük, amit akarnak.”[31]
Természetesen nem kizárt, hogy Nanovszky látott ilyen dokumentumot, arra azonban, hogy a szovjet diplomácia felajánlotta volna Bethlen személyes tárgyainak, köztük ezeknek a fotóknak az átadását Magyarországnak, semmilyen bizonyíték nincs, ilyen okmány, levél, adat vagy utalás nincs sem az első, sem a második dosszié anyagában. Mint láttuk, Puskin kizárólag Bethlen halálhírének a bejelentésére szorítkozott a Gyöngyösiel folytatott 1947. április 29-i beszélgetése során. Nanovszky szavaiban nemcsak azért kételkedhetünk, mert a Gyöngyösinek tulajdonított válasz kapcsán ő sem állítja bizonyosan, hogy létezett ilyen írott dokumentum, levél vagy diplomáciai jegyzék, hanem azért is, mert az interjúkötetben Bethlen vonatkozásában számos más ponton téves állításokat fogalmaz meg. Például azt, hogy 1948 júliusában hunyt el, vagy azt, hogy már több börtönben megfordult, mire a Butirkába vitték, sőt, azt is kész tényként kezeli, hogy halálra éhezették. Annál, hogy Nanovszky látott az állítását alátámasztó dokumentumot, sokkal valószínűbb, hogy csak felületesen ismerte meg a két „dosszié” anyagát. Mindazonáltal mégis jó okunk van azt feltételezni, hogy Nanovszkynak a képek eredetét illetően igaza volt, tehát ezek a fotók valóban Bethlen személyes holmijához tartoztak, a tárcájában, a zakójában vagy a bőröndjében tartotta őket, s vele voltak a börtönben is. Ennek alátámasztására egyelőre két szempontot szeretnék felvetni.

1.) Érdemes belegondolni abba, hogy vajon mi az életszerűbb: az, hogy magunknál tartunk egy saját magunkról készült jó minőségű fényképet, vagy az, hogy valaki, például valamely rokonunk „utánunk küld” egy ilyen felvételt az idegenbe? (Talán azért, hogy a kiszolgáltatott viszonyok közepette ezzel vigasztaljon bennünket.) Megítélésem szerint az előbbi sokkal életszerűbb, manapság is sokaknál elterjedt szokás, hogy magukról és a szeretteikről a tárcájukban tartanak egy igazolványképet. Önmagában ennek az sem mond ellent, hogy Bethlen, amikor bujkálnia kellett, az inkognitója megőrzése érdekében levágatta az angol bajuszát és egy fekete napszemüveget hordott. A fénykép éppen azért lehetett nála, hogy szükség esetén, személyi okmányok híján, a magyar hatósági közegek előtt azonosíthassa magát.

2.) Ugyancsak nehéz lenne megindokolni, hogy miért küldött volna Bethlen feleségének a nőrokona két fényképfelvételt a Szovjetunióba az ott ismeretlen helyen tartózkodó és a külvilágtól elzárt Bethlennek magyarországi lengyel menekültre, akik között többen katonai egyenruhában vannak. Arra azonban, hogy ezek a fotók Bethlenről voltak, van racionálisnak tűnő magyarázat. Miután Bethlen 1944. október elején – a front közeledte miatt – Szegedy-Ensch Mária a Marcali melletti boronkai kúriájában rejtőzött el, kapcsolatba került lengyel menekültekkel: több forrás is egyöntetűen megemlíti, hogy ott volt velük egy Trenkwalddal nevű lengyel származású repülőistát, aki tolmácsként csatlakozott hozzá, egyben titkári feladatokat is ellátott nála.[32] Az egyik lengyel menekültre készült fotó hátoldalán a kézírásos szövegben kiolvasható Fajsz – azaz Somogyfajsz – településnév, amely közúton 19 kilométer távolságra fekszik Boronkától. Tudjuk, hogy Fajsz községben létezett egy lengyel polgári menekültek számára létrehozott tábor, amelyben főleg a gettókból kimenekített lengyelországi zsidókat helyezték el a magyar hatóságok.[33]

A boronkai helyszín egyben a többi felvételen szereplő hölgy azonosításával kapcsolatban is megenged számunkra egy feltételezést: ezeken a fényképeken minden bizonnyal a már említett Szegedy-Ensch Mária, Széchenyi Andor Pál második felesége látható, akivel Bethlen szerelmi viszonyt folytatott.

Abban, hogy bizonyossággal állítsuk, miszerint 1993-ban Bethlen István saját fényképei kerültek haza a moszkvai börtöncellájából, még egy apró hibalehetőséggel számolnunk kell: sem az első, sem a második dosszié nem tartalmaz olyan iratot, amely egyértelműen bizonyítaná, hogy az Állambiztonsági Minisztérium még Bethlen fogsága idején, vagy már a halála után valamilyen megfontolásból átküldte volna a Külügyminisztériumnak ezt a kis „fotóhagyatékot”. Márpedig ez a néhány kép 1992-ben az orosz külügyminisztérium irattárából került elő, ugyanakkor a magyar diplomatáknak átadott „dossziében” ez a kollekció mindenfajta kontextust nélkülöző, a képek fel vannak ragasztva egy üres papírra, nincs olyan dokumentum, kísérőlevél, átirat, vagy egy tárcaközi levélváltás, amely az eredetüket minden kétséget kizáróan alátámasztaná. Igaz, Bethlen Margit nőrokonának a levele sincs meg, nincs benne sem az első, sem a második dossziében, ami inkább amellel szóló érv, hogy a képek Bethlen privát fotói voltak. Nem lenne ugyanis logikus, hogy egy gondosan őrzött irattárban szétválasszanak szorosan összetartozó dokumentumokat, egy magánlevelet és az annak mellékletét képező magánjellegű fényképeket.

A dokumentumok közlésének formai szempontjai

A dokumentumok mindegyike gépirat, melyek eredeti „szövegvésként”, tehát az írógéppel szerkesztett tagolásán és elrendezésén nem változtattam. A gyakori és jellemző helyesírási hibákat, valamint az értelemzavaró központozást kijavítottam, azonban néhány különösen feltűnő elírást, nyelvi, szerkesztési hibát meghagytam, erre külön lábjegyzetben hívtam fel a figyelmet. A betoldásokat, kézírásos utólag bejegyzett szövegrészeket, záradékokat, továbbá az eredeti aláírásokat, kézjegyeket kurvizáltam. A gyakori rövidítéseket feloldottam, a személyneveknél a rövidítés feloldását szögletes zárójellel jelzem. A szocialista éra közismert szovjet és magyar politikusainak (Joszif Sztálin, Nagy Imre, Kádár János) nevéhez nem írtam életrajzi lábjegyzetet. Az 1. számú dokumentum („az első Bethlen-dosszié”) orosz nyelvű levéltári okmányait saját fordításomban teszem közzé. Ebből a dossziéből – a fényképek mellett – olyan iratokat válogattam ki, amelyeket korábban még sehol nem publikáltak, nem is hivatkoztak rájuk, ugyanakkor gyaníthatóak a Bethlen István szovjetunióbeli fogva tartásával kapcsolatban eddig meglévő szempontrendszerünket, esetleg új konzekvenciák levonását teszik lehetővé. A fordítást megnehezítette az az objektív körülmény, hogy ebben a másolatok kollektívában az egyes tételek minősége eléggé egyenetlen. Az orosz fél által átadott dokumentáció nagy része ugyanis – eleve annak idején áttetsző zsírpapírra átgépett – másodpéldányok, másolatok vagy kivonatok másolataiból áll, ezért a tintával gépett betűk több helyütt elmosódtak. A kiolvashatatlan neveket vagy szövegrészeket szögletes zárójelbe tettem. Ezeket a forrásokat a könnyebb azonosításuk érdekében az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék sorszámaival is megjelöltem.

1.

Mikecz Tamás ideiglenes moszkvai ügyvivő jelentése a Külügyminisztérium III. Területi Főosztályának orosz levéltári anyagok átadásáról Magyarországnak

Moszkva, 1992. december 28.

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Посольство Венгерской Республики
772-1/Adm./1992.

Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Fábian Pál
Gépelte: Bíró Márta

Moszkva, 1992. december 28.
Tárgy: Levéltári anyagok gróf Bethlen
István haláláról
Melléklet: 52 lap + 11 fénykép[34]

Külügyminisztérium
3. Területi Főosztály[35]
Budapest

Pihoja Rudolf Germanovics úr,[36] az Orosz Föderáció állami főlevéltárosa, az Orosz Kormány Levéltári Bizottságának elnöke többszöri megkeresésünkre 1992. december 23-án átadta Fábián Pál főkonzul úrnak[37] a mellékelt levéltári anyagokat.

Pihoja úr elmondta, hogy a levéltári anyagok átadására Jelcin elnök[38] személyes utasítására történt.[39] Az utasítás végrehajtása olyan sietséggel ment végbe, hogy megfelelő technika hiányában a levéltárban talált 11 fényképet nem tudták átmásolni, ezért nyomtatékosan kérte, hogy azokról adjunk át nekik másolatot, mivel saját levéltárukban nem maradt.

Pihoja úr elmondta, hogy aznap délelőtt fogadta Mayer Rita[40] tanácsos asszonyt, valamint vele magyar újságírókat.[41] Mayer asszony állítólag meghívást adott át Pihoja úrnak 1993. január 5-én kezdődő magyarországi látogatásra. Sajnos ezzel a meghívással a rövid idő és az ünnepek miatt nem tud élni. Külföldi programja az év első három hónapjára már elkészült. Március 16–19. között Bécsben lesz, ahonnan ezt követően tudna Budapestre utazni, vagy külön magyarországi útjára áprilisban kerülhetne sor.[42] Pihoja úr szeretné a látogatás során a levéltári együttműködést konkretizálni, ezért a nemzetközi fősztályuk vezetője, Taraszov úr[43] mellett más szakembert is magával venne.

Elképzelésük szerint a levéltári együttműködés két területen kezdődhetne:

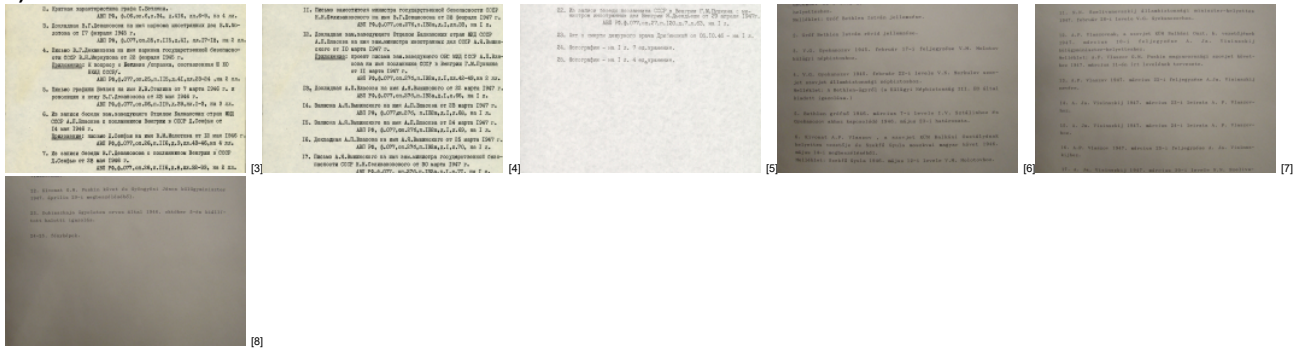
- 1.) levéltári anyagok publikálása,
- 2.) kölcsönös kutatási lehetőségek biztosítása.

A földrajzi közelség és a „barátsági” kapcsolatok ellenére a két ország szakemberei nem ismerik azt, hogy egymás levéltáraiban milyen anyagok találhatóak. Ezt a hézagot budapesti látogatása során szeretné áthidalni, ezért utasítást adott a legfontosabb levéltáraknak, hogy állítsák össze a Magyarországgal összefüggő anyagok listáját. Kérte, hogy a magyar levéltárosok is állítsanak össze egy listát az Oroszországot érintő anyagokról.

Moszkva, 1992. december 29.

Mikecz Tamás
(Dr. Mikecz Tamás)
ideiglenes ügyvivő

a) Melléklet

[Tovább a galéria oldalára](#) [9]

Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék orosz nyelvű címpéldánya és annak magyar fordítása[44]

b) Melléklet

[Tovább a galéria oldalára](#) [14]

Lengyel katonákat ábrázoló eredeti fényképfelvételek az első Bethlen-dossziéból (Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 25. sorszámú tétele.)[45]

c) Melléklet

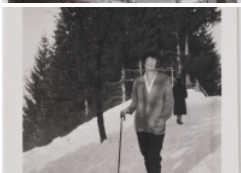

[16]

[17]

[18]

[19]

[20]

[21]

[22]

[Tovább a galéria oldalára](#) [23]

Bethlen István rokonát vagy ismerősét ábrázoló eredeti fényképfelvételek az első Bethlen-dossziéból

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 24. sorszámú tétele.)

GALÉRIÁBA: a 3. sz. mappa tartalma az 1. és 8. számú képek nélkül

d) Melléklet

Szekfű Gyula levele Vjacseszlav Molotov szovjet külügyminiszternek

Moszkva, 1946. május 12.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 6. sorszámú tételének melléklete.)

Személyesen adta át Szekfű Gyula[46] magyar követ A. P. Vlaszovnak[47] 1946. május 14-én[48]

Moszkva, 1946. május 12.

Öexcellenciája[49]

A Magyar Kormánydelegáció áprilisi moszkvai tartózkodása idején mind az Ön részéről, mind a teljes Szovjet Kormány részéről nagy előzékenységgel viszonyultak a magyar delegáció kéréseihez, többek között ahhoz, hogy könnyítsék meg a magyar hadifoglyokkal fenntartott kapcsolatot.[50] Erre az előzékenységre támaszkodva bátorodom Önhöz fordulni Miniszter Úr az alábbi kéréssel:

Egyes híresztelések szerint Bethlen István gróf volt magyar miniszterelnököt a szovjet katonai egységek a Szovjetunió területére vitték, a felesége és a fiai[51] mindezidáig semmilyen hírt nem kaptak felőle.

A felesége rajtam keresztül kéri, hogy legyen szíves átadni a férjének az alábbi dolgokat:

- 1.) 3 darab ing, 2 darab alsónemű.
- 2.) 2 csomag pasziánsz kártya.
- 3.) 3 levél, melyek közül kettő az övé, és egy az [ő] egyik női rokonáé.

Ezen kívül kéri még, hogy legyen szíves átadni Sztálin Generalisszimusz Úrnak a kérését, melyben a Generalisszimusz közismert igazságosságára hivatkozva kéri, hogy engedjék el a 72 éves férjét, akivel majdnem 50 évet élt házasságban.[52]

Miniszter Úr, Ön kiválóan ismeri Bethlen István politikai tevékenységét, ezért nekem felesleges kommentálnom a grófnő kérését. Személyesen igazolhatom, hogy Bethlen István a kezdetektől ellenezte a Szovjetunió elleni háborút, és mindent megtett annak érdekében, hogy Horthy kormányzót fegyverszünetre és a németektől való elszakadásra bírja. Nem az ő bűne, hogy ezeket a próbálkozásait nem koronázta siker, ez a kormányzó jellemének és szellemének gyengeségének és a katonai körök befolyásának köszönhető.

Magyarország új demokratikus társadalmi rendszerében Bethlen Istvánnak semmilyen szerepe nem lehet, semmit nem tehet annak érdekében, hogy a régi társadalmi berendezkedés visszatérjen.

Amennyiben lehetséges lenne, hogy Bethlen István válaszolhasson a felesége leveleire, és ha azokat a szovjet szervek eljuttatná hozzám, örömmel vállalom, hogy átadom azokat a feleségének Budapesten.

Miniszter Úr, előre is őszinte köszönetemet fejezem ki Önnek a szívességéért, egyúttal kérem, fogadja őszinte tiszteletem kinyilvánítását.

Szekfű Gyula

Magyarország rendkívüli és meghatalmazott követe

Megküldve:
Molotov elvtársnak
Visinszkij elvtársnak[53]
Gyekanov elvtársnak[54]
Puskin elvtársnak (Budapest)[55]
Balkáni Országok Osztályának
Ügyiratba

e) Melléklet

Andrej Vlasovnak, a Külügyminisztérium Balkáni Országok Osztálya helyettes vezetőjének emlékeztetője a Szekfű Gyula magyar követtel folytatott megbeszéléséről

Moszkva, 1946. május 14.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 6. sorszámú tétele.)

A beszélgetés végén Szekfű megkért arra, hogy adjak át Molotov elvtársnak egy levelet, amely Bethlen István volt magyar miniszterelnök feleségének Sztálin elvtárhoz írott kérését tartalmazza Bethlen elengedéséről. Szekfű azt mondta, hogy egyes híresztelések szerint Bethlent Magyarországról a Szovjetunióba vitték és jó körülmények között él egy moszkvai villában. Azt kérte, hogy vegyem át tőle a fehérműt, amit Bethlen felesége küldött a férjének. Azt mondtam, hogy semmit nem tudok Bethlenről, azonkívül Molotov elvtárs jelenleg nem tartózkodik Moszkvában, ezért nem tudom neki átadni ezt a levelet. Szekfű azt mondta, hogy ez a kérdés nem annyira sürgős, és megkért, hogy adjam át ezt a levelet Molotov elvtársnak, miután visszatért Párizsból. Átvettem Szekfűtől a Molotov elvtársnak címzett levelet és a Bethlen feleségének magyar és orosz nyelvű leveleit tartalmazó csomagot. Ebbe a csomagba tette Szekfű a Bethlen rokonainak 3 levelét. A fehérműt tartalmazó csomag átvételét elutasítottam tekintettel arra, hogy nem tudom, hol tartózkodik Bethlen. A beszélgetés időtartama 1 óra 20 perc volt.

A. Vlasov
A. Vlasov
Balkáni Országok Osztályának helyettes vezetője

f) Melléklet

Vlagyimir Gyekanov szovjet külügyminiszter-helyettes emlékeztetője a Szekfű Gyula magyar követtel folytatott megbeszéléséről

Moszkva, 1946. május 28.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 7. sorszámú tétele.)

Bethlen volt magyar miniszterelnökről

Bethlen volt magyar miniszterelnökkel kapcsolatban Szekfű emlékeztetett arra, hogy Vlasov elvtársnak átadott egy személyes levelet, amit ő írt V. M. Molotov elvtársnak, és egy másik levelet, amit Bethlen felesége írt I. V. Sztálin elvtárhoz. Bethlen felesége fehérműt is küldött a férjének.

Azt válaszoltam, hogy nem ismerem ezt a kérdést, és nem tudom, hogy hol van Bethlen.

Szekfű megjegyezte, hogy Bethlen most 72 éves, és ha visszatér Magyarországra, semmilyen politikai kárt nem tehet.

Jelen volt [...] [56] elvtárs.

Csatolmány: a szövegben említett két emlékeztető feljegyzés. [57]

Megküldve:
Molotov elvtársnak
Visinszkij elvtársnak
Gyekanov elvtársnak
[...] [58]
Puskin elvtársnak (Budapest)

g) Melléklet

Vlagyimir Gyekanov külügyminiszter-helyettes átirata Viktor Abakumov állambiztonsági miniszterhez

Moszkva, 1946. május 29.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 8. sorszámú tétele.)

1946. május 29.

V. Sz. Abakumov elvtársnak[59]

Bethlen István volt magyar miniszterelnök felesége egy levelet küldött I. V. Sztálin elvtársnak, melyben kéri, hogy engedjék ki a fogságból a férjét. Ezt a kérdést nem hivatalos jelleggel Szekfű Gyula moszkvai magyar követ is felvetette a Szovjetunió Külügyminisztériuma előtt. Ezen kívül Szekfű azt kérte a Külügyminisztériumtól, hogy adjunk át Bethlennek néhány levelet, amit a rokonai írtak neki és egy fehérműt tartalmazó csomagot.

Kérjük, közölje a Külügyminisztériummal, hogy jelenleg hol tartózkodik Bethlen István, milyen körülmények között él, és milyen az egészségi állapota.

Kérjük továbbá, hogy tudassa velünk az álláspontját a Bethlen fogságból való elengedésére irányuló kéréssel kapcsolatban, illetve azt, hogy lehetségesnek tartja-e annak engedélyezését, hogy adjuk számára a leveleket és a csomagot.

V. Gyekanov

h) Melléklet

Bethlen Margit angol nyelvű levele Georgij Puskin szovjet meghatalmazott képviselőnek

Budapest, 1946. október 2.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 9. sorszámú tétele.)

Budapest, Attila u. 77. 946. X/2.

Tisztelt Miniszter Úr! [60]

Velics úr[61] javasolta nekem, hogy Önön keresztül küldjem el a férjemnek címzett levelet. Kérem, legyen olyan kedves, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a férjem megkaphassa ezt a levelet. Ez az Ön részéről több lenne, mint pusztán szívesség, annál inkább, mivel mind a mai napig semmilyen hírt nem kaptunk felőle, és ami még rosszabb, múlt év áprilisa óta, mióta elment tőlünk, ő sem kapott semmilyen hírt rólunk. Ez egy humánus gesztus lenne az Ön részéről, ha megteszi, soha nem felejtem el Önnel, és egész életemben hálás leszek Önnel ezért. Nagyon óvatos voltam, hogy ne írjak olyasmit, ami megengedhetetlen lenne, és remélem, hogy levelem eljut a címzetthez, mivel semmi mást nem tartalmaz, mint a rokonokra vonatkozó híreket. Ha választ is kaphatnék, akkor tudnám, hogy megkapta a levelemet, és ez lenne a legdrágább ajándék, amit valaha kaptam az életben. Tiszta szívből köszönöm hatalmas szívességét.

Maradok mindörökké az Öné:
Bethlen Margit[62]

i) Melléklet

Vlagyimir Gyekanov külügyminiszter-helyettes átirata Viktor Abakumov állambiztonsági miniszterhez

Moszkva, 1947. január 25.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 10. sorszámú tétele.)

1947. január 25.

V. Sz. Abakumov elvtársnak
A Szovjetunió állambiztonsági miniszterének

Bethlen Margit grófnő a magyar külügyminisztériumon keresztül a szovjet követhoz, Puskin elvtárhoz fordult azzal a kéréssel, hogy juttassuk el a levelét a férjéhez, a Szovjetunióban internált Bethlen Istvánhoz.

Mellékelve Önnek a levél angol nyelvű eredetijét, és annak orosz fordítását, kérem, közölje a Külügyminisztériummal, hogy véleménye szerint át lehet-e adni az a címzettnek.

Melléklet: az említettek 7 lapon.

V. Gyekanozov

a Szovjetunió külügyminiszter-helyettese

j) Melléklet

Részlet Georgij Puskin szovjet meghatalmazott képviselő jelentéséből a Gyöngyösi János magyar külügyminiszterrel folytatott megbeszéléséről Budapest, 1947. április 29.

(Az orosz fél által összeállított feltárási jegyzék 22. sorszámú tétele.)

Részlet G. M. Puskinnak, a Szovjetunió magyarországi követének Gyöngyösi János magyar külügyminiszterrel[63] folytatott 1947. április 29-i megbeszéléséből

A beszélgetés folyamán mellékesen közöltem Gyöngyösivel, hogy meghalt Bethlen. Megjegyezte, hogy aligha lesz bárki is Magyarországon, aki sajnálni fogja ezt az embert. Gyöngyösi azt mondta, hogy nem áll szándékában, hogy Bethlen halálhírét közölje az elhunyt családjával vagy valamilyen közleményt adjon a sajtónak. En ezt nem elleneztem.

A Szovjetunió magyarországi követe

Puskin

G. Puskin

A dokumentum jelzete: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-1993-221-7-217. (192. doboz) – Gépelt eredeti. A mellékletek másolatok.

2.

Györkei Jenő hadtörténész beszámolója Jeszenszky Géza külügyminiszternek 1993. március 18–27-i moszkvai kutatóútjáról

Budapest, 1993. március 31.

Feljegyzés Dr. Jeszenszky Géza Úrnak[64]

a Magyar Köztársaság külügyminiszterére[65]

Tárgy: Dr. Györkei Jenő hadtörténész,[66] a tört[énelem]tud[ományok] kandidátusának moszkvai útibeszámolója

1993. március 18–27-ig a KÜM támogatásával és szervezésével Moszkvában, Gosztynyi Péter[67] kollégámmal 1956 történetét kutattuk, valamint Bethlen István gróf, volt miniszterelnök sorsa után nyomoztunk.

Bethlen Istvánnal kapcsolatban[68] két variáció ismeretes a moszkvai Tudományos Akadémia berkeiben.

Az első – az 1960-as évek végéről ered, amikor a Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete a Nagy Szovjet Enciklopédia részére (B. I. címszó) az NKVD-től forrásanyagot kért és kapott. E közlés szerint B.[69] I. Sztálin terveiben, mint Magyarország ideiglenes kormányának miniszterelnöke szerepelt (1944. december). Amikor ezt Bethlen nem vállalta és a tervet elejtették, Bethlent nem engedték el, hanem egy Moszkva alatti táborban, annak egy tábournoki dácájában háziőrizetben tartották. Itt érte a halál 1946. október 5-én. Ott is temették el. Ez minden valószínűség szerint Krasznogorszk volt.

A másik – az utóbbi hónapokban a Tudományos Akadémia (orosz) a KGB-hez fordult további felvilágosításért és B. I. emlékiratai után érdeklődött. A válasz meglepő. A válasz szerint a halál éve 1947, és helye a moszkvai „Butilka”[70] börtöne, mely a Belorusszkaja pályaudvar és a Leningrádszkaja sugárút elején volt. A KGB közölte, hogy semmi íromány nem maradt utána és Bethlent a börtön udvarán temették el, majd onnat[71] ismeretlen helyre vitték.

Véleményem szerint ez dezinformáció, s ezt a véleményt osztják az orosz kollégák is. Jártunk Krasznogorszkban. A helyi antifasiszta múzeum gazdag hadifogolydokumentációval rendelkezik. Beszélünk a múzeum igazgatójával, Arkadij Aniszimovics Krupennikovval.[72] Dokumentumokat és névsorokat mutatott. Két hadifogoly temető volt; a sírokat áthantolták a helység temetőjének egy különálló parcellájába, ahol több magyar sír is van névvel ellátva. A temetőbe nem tudtunk bemenni, mert mindent hó borított és a sírok műkö keretét és feliratát nem lehetett elolvasni.

Az igazgató ígéretet tett a további keresésre, kilátásba helyezve némi anyagi ellenszolgáltatást – miután néhány Örkény Istvánra vonatkozó dokumentumokért[73] és egy verséért 25 dollárt fizettem (lehet, hogy kevesebbet is megkaptam volna).

Az Orosz Tudományos Akadémia egyik történésztől megszereztem a Podolski[74] levéltárban őrzött B. I. 1944. december 7-i meghallgatási jegyzőkönyvéből kigépeelt 8 oldalt, xerox-ban.[75]

Lev Bezimenszkij,[76] a Novoe Vremja egyik öreg munkatársa (72 éves), aki szintén rendelkezik némi ismeretekkel Bethlenről, úgy tájékoztatott, hogy a Kreml iratai közt, a Molotov-aktákban van még Bethlenre vonatkozó levéltári anyag és Bethlen írása.

Az 1956 történetével kapcsolatban is sikeresnek mondható utunk. Tisztáztuk Kádár János 1956. november 1-2-3-i eltűnését és moszkvai útját. Beszélünk a CEKA[77] külügyi osztályának akkori egyik munkatársával, aki két napig kísérője volt Kádárnak és ő tolmácsolta a Politikai Bizottság ülésén Kádárnak. Értékes tájékoztatást kaptunk a különleges hadtest önálló páncélos felderítő zászlóalj akkori parancsnokától Dobrunov ezredestől,[78] Capenko ezredestől,[79] az akkori budapesti katonai attasétól.

Volkogonov[80] segítségével eljutottunk Podolszkba, a levéltárba.[81] A vezérkar egy ezredese kísért ki bennünket és a parancsnok igen szívélyesen fogadott (öt évig szolgált Magyarországon). 1942–43-as doni iratokat és 1956-os anyagokat mutattak (tíz iratsomót). Jegyzetelni nem hagytak. Majd, ha meglesz a megállapodás, akkor xeroxban megkaphatjuk, a különmunka némi térítése ellenében. Hasznos tanácsokat adtak. A levéltárban amerikaiak, japánok, finnek, németek, lengyelek és románok kutatnak. A levéltár nagyságára jellemző, hogy 40 hektáron fekszik, több, mint ezer munkatárssal dolgozik, számítógéppel is el vannak látva.

Találkoztunk orosz hadtörténészekkel, akik 1956 katonai történetével foglalkoznak, a volt Lenin Akadémia munkatársai. Ők voltak a legszimpatikusabbak, ők az ifjú dekabristák. Egyikőjük 1956-ban, a másik 1949-ben született. 1993 októberében katonai delegációt szeretnének küldeni, a megbékélés napjait megrendezni, megkoszorúznák a 301-es parcellában Nagy Imre sírját, valamint elesett szovjet katonák sírját.

Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni a Külügyminisztérium és a moszkvai Nagykövetség segítségéért és támogatásáért.

Budapest, 1993. március 31.

Tisztelettel: Györkei Jenő

A dokumentum jelzete: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-1993-221-7-2480/1. (193. doboz) – Gépelt eredeti.

3.

Nanovfszky György moszkvai nagykövet jelentése a Külügyminisztérium III. Területi Főosztályának Györkei Jenő és Gosztynyi Péter 1993. március 18–27-i moszkvai kutatóútjáról

Moszkva, 1993. április 6.

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége

Посольство Венгерской Республики

152-2/T/1993.

Készült: 4 példányban

Központ: 3 példány

Nagykövetség 1 példány

Készítette: Láng József

Gépelte: Szabó Illés

Titkos!

Érvényes: 1994. április 05.

Moszkva, 1993. április 06.

Tárgy: Gosztynyi Péter és Györkei Jenő

történészek moszkvai látogatása

(1993. március 18–27.)

Melléklet: 2 lap

1993. március 18–27. között Moszkvában járt dr. Gosztynyi Péter és dr. Györkei Jenő hadtörténész, hogy itteni történészekkel, az 1956-os események szemtanúival folytatott beszélgetések és levéltári kutatások lehetőségének feltárása útján elősegítsék a történelmi igazság megismerését. Útjuk során a történészek ellátogattak a krasznogorszki Allami Fotó- és Filmarchívumba, az Orosz Föderáció HM Központi Levéltárba Podolszkban, a krasznogorszki Antifasiszta Múzeumba. Gosztynyi Péter nagyszerű előadást tartott a moszkvai Magyar Kulturális Központban a 2. magyar hadsereg tragédiájáról. A történészek kötetlen beszélgetés keretében találkoztak a nagykövetség diplomataival.

A magyar hadtörténészek programjuk során találkoztak:

- Lev Bezimenszkijjal, a Novoje Vremja főmunkatársával, aki a második világháborúval kapcsolatos kérdésekben adott tájékoztatást, egyben elmondta, hogy – ismeretei szerint – Bethlen Istvánnal kapcsolatos iratok vannak a podolszki HM-levéltárban, valamint a Külügyminisztérium levéltárának Molotov-iratok között;

- Pavel Capenko-val, aki 1956-ban katonai attasé volt Budapesten;

- Nyikolaj Dzubával,[82] aki 1956-ban a Szuszlov-Mikojan látogatás[83] során tolmácsként járt Magyarországon, jelen volt az október 30-i Köztársaság téri eseményeken, majd Moszkvában fogadta Kádár Jánost a reptőlőtéren, s tolmácsként dolgozott mellette;

- Grigorij Dobrunovval, aki 1956-ban felderítő egység parancsnokaként tevékenykedett Budapesten;

- Alekszandr Kirovval és Nyikolaj Karpicsenkóval,[84] az 56-ban Magyarországon bevett szovjet deszantcsapatok működésével foglalkozó fiatal hadtörténészekkel;

- Tofik Iszlamov,[85] Mihail Szemirjaga,[86] Andrej Puskás,[87] Vitalij Fomin[88] történészekkel.

A podolszki archívumban történészeinket, akiket Moszkvából elkísért Filipov Valerij Alekszejevics vezérkari ezredes, levéltári osztályvezető, fogadta Nyikolaj Brijljov[89] levéltárparancsnok. Az archívumról helyettese, Iván Alekszandrovics Lucskin ezredes adott tájékoztatást (mellékelve),[90] majd bemutatott néhány dossziét, részben a 2. magyar hadsereggel kapcsolatos iratokkal, részben 1956-os dokumentumokkal. (Az 56-os akták kivétel nélkül mind november közepeiek voltak.) Elmondta, hogy a zsákmányolt német iratok hadseregére vonatkozó dokumentumainak fellelése hosszas munkát igénylő feladat, mivel az iratok zsákmányoló hadseregek, illetve frontok iratállományában találhatók.

Lucskin örömeinek adott hangot, hogy először üdvözölhet magyar vendégeket Podolszkban. Kifejtette, hogy két lehetséges módszert tud ajánlani a levéltárban történő hivatalos tevékenység engedélyezésére. A legalkalmasabb módszer szerinte az lenne, mely szerint valamely tekintélyes magyarországi társadalmi szervezet írásban megkeresné Ruckoj alelnököt[91] a Don-kanyar témájában történő levéltári kutatás engedélyezésének kérésével. Állítása szerint a legtöbb kutató ezt az utat járta be. Példaként megemlítette, hogy az USA részéről egy társadalmi szervezet közreműködésével a CIA munkatársai kutatnak jelenleg az után a több mint 200 amerikai pilóta után,[92] akiket a hidegháború évtizedeiben szovjet légtérben lelőttek. Elmondta, hogy már hosszabb ideje kutatásokat végeznek a levéltárban a lengyelek, a románok, a németek, a bolgárok, csehek, illetve szlovákok.

Kirívó példa felhozásával Lucskin érzékeltette, hogy dokumentumaik értékével tisztában vannak, pragmatikusan élnek a mostani konjunktúra adta lehetőségekkel. Elmondta, hogy ausztráliai kérésre 150 ezer USD árat neveztek meg lett származású ottani állampolgárokkal kapcsolatos iratok átadásáért, mivel be nem vallott kompromittáló adatok bebizonyosodása esetén az ausztrál állam elkobozhatja az érintettek vagyonát.

Lucskin ebédet adott a magyar és a jelenlévő amerikai kutatók tiszteletére, amelyen bizalmasan javasolta a fentebb vázolt informális megoldást, hozzátéve, hogy „ha már itt lesz az emberük a második világháború témájában, akkor rövid úton megoldjuk, hogy 56-os dokumentumokkal kapcsolatos kutatásokat is végezhesen, ehhez a szükséges titokfeloldási eljárásokat be tudjuk indítani”.

A másik, a hivatalosan javasolt megoldás értelmében magyar partnere levélben kellene, hogy megkeresse Klemjonov Anatolij Nyikolajevics[93] vezérkari főnök helyettesét. A megkeresésben megjelölendő a kutató neve, a podolszki levéltár, mint kutatási hely, a többé-kevésbé konkrét téma, valamint a kutató érkezésének időpontja, a munka időtartama. Filipov ezredes, aki csak erről a javaslatról bírt tudomással, nyomatékosan kérte, hogy indulásképpen a 2. világháborúval kapcsolatos témákban kérjünk hozzájárulást.

A beszélgetés során egyértelműen jelezték a levéltári vezetők, hogy a kutatások folytatása szerződéses keretek között lehetséges csak, azaz a dokumentumok megkereséséért bizonyos költségeket kell vállalnia a magyar félnek, mivel a levéltár fizikailag képtelen feldolgozni az ott elhelyezett hatalmas mennyiségű anyagot. A szerződés alapján azonban képesek megfizetni munkatársaik plusz fázisát.

Megítélésünk szerint a jelenlegi oroszországi belpolitikai helyzetben nem célszerű az informális megoldást választani. Figyelembe véve a levéltár vezetői, valamint a felügyeletet ellátó VKF Levéltári Osztály vezetője által elmondottakat, valószínűleg pozitívan bírálják el a hivatalos megkeresést.

A kétoldali levéltári együttműködés hatékonyabb kialakítása érdekében javasoljuk, hogy az érintett hazai intézmények között jöjjön létre koordináció, s az egyeztetett álláspontot, kutatási igényeket hivatalos intézmény vesse fel oroszországi partnerének. Ezzel lehetővé válna annak a látszatnak az elkerülése, hogy nagykövetségünk egyedül igyekszik megvalósításában működik közre, egyben növelné az orosz félnek a kérés elbírálásával kapcsolatosan viselt felelősségét.

A magyar történészek programjának megszervezéséhez és lebonyolításához a központ kérésére a nagykövetség maximális segítséget nyújtott, beleértve az elszállásolást, a közlekedést és a tolmácsolást is. Gosztonyi Péter és Györkei Jenő tiszteletére ebédet adtam, amelyen jeles orosz történészek és kutatók is részt vettek.

Nanovszky György[94]

Dr. Nanovszky György
nagykövet

A dokumentum jelzete: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-1993-221-7-2480/2. (193. doboz) – Gépelt eredeti.

4.

Nanovszky György moszkvai nagykövet jelentése a Külügyminisztérium IX. Területi Főosztályának a krasznogorszki katonai temetőben tett látogatásáról

Moszkva, 1993. június 18.

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége

Посольство Венгерской Республики
488/Adm./1993.

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Nagykövetség 1 példány

Készítette: Láng József

Gépelte: Szabó Illés

Moszkva, 1993. július 18.

Tárgy: Látogatás a krasznogorszki
temetőben

Melléklet: 11 db fénykép

Külügyminisztérium

9. Területi Főosztály

Budapest[95]

1993. május 12-én látogatást tettünk a krasznogorszki köztemetőben, ahol két parcellában mintegy 250 második világháborús német, magyar, cseh, japán hadifogoly van eltemetve. A látogatás célja Bethlen István eltemetési helyével kapcsolatos tájékozódás volt.

A helyszínen elhanyagolt sírokat – több sírkő nélküli sírt – láttunk. Az 1985-ös évforduló alkalmából rendezett parcellákban csak a német és a japán sírköveken mutatja névtábla az ott nyugvók nevét. Találtunk egy magyar vezetőknévű német hadifogolysírt is. A sírok mintegy felén azonosító szám található.

A temetőben összeismerkedtünk Dmitrij Jakovlevics Germánnal, aki éppen fűvet nyírt.[96] Germán elmondta, hogy régóta foglalkozik az ott eltemetettek azonosításával, akik a közeli NKVD átrakó táborban hunytak el. Ismeretei szerint 22-26 magyar nyugszik a két parcellában, névsoruk a birtokában van. Érdeklődésünkre elmondta, hogy négy hadifogoly-temetőről tud Moszkva környékén: két felszámolt (Pavsinoban, a krasznogorszki tábor közvetlen közelében), egyről Ljublinoban, valamint erről, ahol találkoztunk. A két felszámolt temető helyén épületek állnak, a listák azonban megvannak. Vannak adatok a Ljublinóiról is, valamint az itteni két parcelláról. Felajánlotta segítségét, amit köszönettel elfogadtunk.

Elmondta, hogy a sírokkal jelenleg a Katonai Emlékművek Egyesülete foglalkozik, minden temetői rendezvény ügyében velük kell kapcsolatba lépni. Bethlennel kapcsolatban tájékoztatott arról, hogy mivel nem hadifogoly volt, lehetséges, hogy a belügyi levéltárban, esetleg az állambiztonsági levéltárban lehet nyomára akadni. Lehetséges, hogy a Viborgszkaja utcai Oroszországi Állami Katonai Levéltárban is fellelhető rá vonatkozó adat. Germán megadta a katonai levéltár koordinátáit: Viktor Nyikolajevics Bondarjev[97] igazgató telefon: 159-74-01.

Germán úr kész az együttműködésre, és ennek jegyében megadta lakásának telefonját: 151-43-59, ahol esetenként el lehet érni.

A látogatásról általunk készített fényképeket mellékeljük.[98] Az esetről a központot rejtjel-táviratban tájékoztattuk 1993. május 12-én.

Nanovszky György

Dr. Nanovszky György
nagykövet

A dokumentum jelzete: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-1993-221-7-217/1. (193. doboz) – Gépelt eredeti.

[1] Ezúton szeretnék köszönetet mondani Romsics Ignácnak és Adam Dąbrowskinak a forrásközlemény elkészítéséhez nyújtott segítségükért.

[2] A „Jelcín-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. GAL ÉVA – HEGEDÜS B. ANDRÁS – LITVÁN GYÖRGY – RAINER M. JÁNOS. Budapest, 1993. A fotót a kötet belvén tették közzé. Romsics Ignác az orosz levéltárakból származó „titkos” Bethlen-iratok egy kisebb gyűjteményére utalva ugyanebben a kontextusban használta a „dosszié” kifejezést. ROMSICS IGNÁC: A Bethlen-dosszié utolsó lapjai. Moszkvai titkos iratok a néhai magyar kormányfő szovjetunióbeli sorsáról. Magyar Nemzet, 1993. május 18. Történelem. A Magyar Nemzet melléklete. I–VII.

[3] A teljesség igénye nélkül lásd: KISS ANDRÁS – SIKLÓSNÉ KOSZTRICZ ANNA – SOÓS VIKTOR ATTILA: Iratok Bethlen István sorsáról. Iratok a KGB-levéltárból. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/iratok_bethlen_istvan_sorsarol [24] (utolsó letöltés: 2023. december 1.). L. BALOGH BÉNI: Megkésített üzenet. https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/megkesett_uzenet.html [25] (utolsó letöltés: 2023. december 1.). Bethlen Margit 1946. december 12-i levele a szélesebb hazai olvasóközönség előtt is ismertté vált, annak köszönhetően, hogy egy népszerű író, közíró, Nyáry Krisztián részleteket közölt belőle egy irodalmi írhetésű, de könnyed olvashatóságot szánt válogatásában. NYÁRY KRISZTIÁN: Írjál és szeressél. 125 szerelmes levél és történet. Budapest, 2018. 156–158.

- [4] Antall azon a helyen, hogy „tudósított bennünket”, nyilván a saját családjára, s elsősorban a Tildy Zoltán, majd részben Nagy Ferenc kormányában újjáépítési miniszteri posztot betöltő apjára, idősebb Antall József (1896–1974) kiscsapatáérti politikusra, illetve az általa ebben a minőségében szerzett értesülésekre célzott.
- [5] SÁRINGER JÁNOS: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához*. (1992. január–1992. december). III/2. kötet. Budapest, 2021. 526–530. Az utolsó napirendi pont: 529–530.
- [6] Bethlen István temetésének előzményei. Levél Jelcin elnökhöz. *Magyar Nemzet*, 1994. június 17. 4.
- [7] A memorandum másolata megtalálható: HU-RETÖRKIL-XIV. 6. (88. doboz, 9. őrzési egység) [Vigh Károly hagyatéka, paginátlan anyag]. A memorandumra utalt még: ZÉTÉNYI ZSOLT: „Göyngyös útján...” A Bajcsy-Zsilinszky Társaság története emlékeim és a források tükrében. Lakitelek, 2019. 62. Továbbá: BARTHA ÁKOS: *Bajcsy-Zsilinszky Endre: Életút és utóélet*. Budapest, 2020. 568.
- [8] Plasztikusnak jellemzi a helyzetet, hogy 1993 tavaszán-nyarán még Nanovszky György moszkvai nagykövet és „csapata” is Krasznogorszkban, az ottani tisztí hadifogoly-temetőben kereste Bethlen sírját. Lásd a 4. sz. dokumentumot.
- [9] ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991.
- [10] Uo. 308.
- [11] Igaz, ez konfliktusokat szült és töréseket okozott a társadalmi szervezet működésében. BARTHA: i. m. 564.
- [12] Uo. 563.
- [13] Uo. 566.
- [14] Echter István szervezőtitkár levele Kováts Ferenc elnökségi tagnak. Budapest, 1990. május 12. HU-RETÖRKIL-XIV. 6. (88. doboz, 8. őrzési egység). Echter nyilván ugyanazt a formaszöveget küldte ki minden elnökségi tagnak. Még az is szerepelt a levélben, hogy amennyiben egy elnökségi tag három egymást követő elnökségi ülésen nem jelenik meg, az elnökség mérlegelheti az elnökségi tagságának felfüggesztését.
- [15] A hagyaték összetételét és forrásértékét illetően lásd: PÁLINKÁS BARNABÁS: Történelmi hagyaték történelmi szemmel. A Vigh Károly-hagyaték ismertetése. *Rendszerváltó Archivum*, 2019. 3. sz. 49–61.
- [16] Gajzágó József levele Marinovich Endrének. Budapest, 1993. július 26. HU-RETÖRKIL-XIV. 6. (88. doboz, 9. őrzési egység).
- [17] A nyilvánosságra hozott memorandum bevezetőjében a társaság vezetői megjegyezték, úgy vélik, hogy a kormányzati elhallgatták a társaság kezdeményező szerepét Bethlen jelképes földi maradványainak hazahozatalában. Lásd: Bethlen István temetésének előzményei. Levél Jelcin elnökhöz. *Magyar Nemzet*, 1994. június 17. 4. Mint említettem, az Antall–Jelcin-találkozó idején a magyar miniszterelnök expressis verbis megnevezte a Bajcsy-Zsilinszky Társaságot, amelynek maga is tagja volt, így nem állt érdekében, hogy elhallgassa azt a tényt, hogy az initiatíva tőlük eredt. Bizonyára az is elkerülte a figyelmüket, hogy a Jelcin magyarországi látogatásáról szóló sajtótudósítások is kitértek erre az ügyre, és egyértelműen utaltak az orosz elnöknek címzett levelükre. Ld. pl.: S[TEIER] G[ÁBOR]: Bethlen István halálának körülményeit Wallenbergéhez hasonló homály fedi – nyilatkozta lapunknak az orosz állami bizottság vezetője. *Magyar Nemzet*, 1992. november 11. 1.
- [18] Uo.
- [19] Jelcin nyitottsága és engedékenysége a magyar kérésekkel szemben nem függetleníthető Antall József egy korábbi személyes gesztusától. A magyar és az orosz vezetők közötti bizalmi viszony kiépítését ugyanis nagymértékben elősegítette, hogy az 1991. augusztus 19–21-i moszkvai puccs nehéz napjaiban a magyar kormány kiállt Jelcin mellett, s támogatta a puccsistákkal szembeni fellépését. Augusztus 21-én Antall, a külföldi államférfiak közül George Bush amerikai elnök után másodikként hívta fel Jelcint, és személyesen tolmácsolta ezt neki, továbbá kifejezte abbéli reményét, hogy a reformerök felülkerekednek a válságos helyzetben. KESKENY ERNŐ: *A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002*. Budapest, 2012. 87–90. Az Antall és Jelcin közötti 1991. augusztus 21-i telefonbeszélgetés teljes szövegét lásd: SÁRINGER JÁNOS: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához*. (1991. január–1991. december). II. kötet. Budapest, 2018. 207–209.
- [20] A kormányfőn kívül a delegáció tagja volt még Gyöngyösi János külügyminiszter, Szakasis Árpád államminiszter és Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter.
- [21] SZABÓ ÉVA–SZÜCS LÁSZLÓ: Erdély és a Felvidék sorsa 1946-ban. Gerő Ernő ismeretlen feljegyzései. I. rész. *Új Fórum*, 1989. 2. sz. 43–45. A Bethlenre vonatkozó röpke eszmecsere: uo. 45.
- [22] BÉKÉS CSABA: Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól. *Regio*, 1992. 3. sz. 161–194. RÉVÉSZ BÉLA: Újabb dokumentum Nagy Ferenc és Sztálin találkozójáról. *ArchívNet*, 2001. 2. sz. https://www.archivnet.hu/politika/ujabb_dokumentum_nagy_ferenc_es_sztalin_talalkozojarol.html [26] (utolsó letöltés: 2023. december 1.). VIDA ISTVÁN: Két fontos új dokumentum a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. áprilisi moszkvai látogatásáról. *Külpolitika*, 2002. 3. sz. 149–167.
- [23] NAGY FERENC: *Struggle behind the Iron Curtain*. Red. STEPHEN K. SWIFT. New York, 1948.
- [24] NAGY FERENC: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 1. köt. Budapest, 1990. 272–285.
- [25] LÁZÁR GYÖRGY: *Szekfü Gyula követ és a moszkvai magyar követség jelentései (1946–1948)*. Budapest, 1998. 5.
- [26] ROMSICS: *Bethlen... 306*.
- [27] LÁZÁR: i. m. 8–12.
- [28] Megvonták Bethlen István, Lukács Béla, Darányi Kálmán és mások nyugdíját. *Szabad Nép*, 1947. február 27. 3.
- [29] Ez az orosz iratlista 21. sz. tétele.
- [30] ROMSICS: *A Bethlen-dosszié... VI*. Romsics e tekintetben a Bethlen-biográfiája második, 2005. évi kiadásában is csak a sötétben tapogatózott: „Ezért csak Puskin, budapesti követet tájékoztatták, aki az információt 1947 és 1948 fordulóján adta tovább bizalmasan a magyar kormány néhány tagjának, és valószínűleg Bethlen Margitnak.” ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 2005. 443. Bizonyosan állítható, hogy azok után, hogy Gyöngyösi János közölte Puskinnal, miszerint nem áll szándékában Bethlen elhunytáról tájékoztatni a magyarországi rokonait, Puskin nem adta tovább Bethlen Margitnak a halálhíre vonatkozó információt.
- [31] Lásd: NANOVFSZKY GYÖRGY: „Nano”. *Egy soknyelvű diplomata kalandjai öt kontinensen*. Lejegyzete: NEMERE ISTVÁN. Budapest, 2014. 120.
- [32] A teljeség igénye nélkül lásd például: ROMSICS IGNÁC: Bethlen István szerelmei. *Korunk*, 2016. 12. sz. 70.
- [33] KAPRONCZAY KÁROLY: *Lengyelek és magyarok. Fejezetek az 1939 és 1944 közötti időszak történetéből*. Budapest, 2019. 160.
- [34] Valójában összesen 10 darab fénykép található az ügyirat mellékleteként.
- [35] A jelentést 1993. január 4-én érkezett a Külügyminisztériumban 217/1993. számom. A jelentést és annak mellékleteit magában foglaló akta fedőlapján olvasható hivatali utasítások és a kiszignált tisztviselők nevei: „Tájékoztatásra: *Jeszenszky Géza – Szűcs Szegej I/5*.” Az akta belső oldalán Páldi Andrásné későbbi kéziratos bejegyzése olvasható: „A moszkvai nagykövetségünk 1994. V. 10-i levelében (saját szám 294-2/1994) kéri, hogy a 772-1/admin/1992. számú aktáról másolat példányt kapjon, mert saját példányukat 1994. III. 1-jén kiselejtezték. Ezen levelük itteni iktatószáma 3689-3/1994. Az aktát 1 példányban fénymásolatban Moszkvának kiküldjük, az általuk küldött fénymásolt másodpéldányt. Az aktában marad a 11 darab eredeti fénykép, a követség a fénymásolatot kapja vissza. Elintézés a 3689-3/1994. számom. 94. V. 11. Páldiné”.
- [36] Rudolf Germanovics Pihója (1947): történész, 1987-től a történelemtudományok doktora, 1989-től professzor. 1990–1996 között Oroszország állami főlevéltárosa, az ebben az időben többször átkeresztelt oroszországi állami levéltári igazgatási csúciszerv (1990–1991: OSZFSZK Minisztertanácsának Levéltáruji Bizottsága, 1991–1993: OF Kormányának Levéltáruji Bizottsága, 1993–1996: OF Állami Levéltári Szolgálat) vezetője.
- [37] Fábian Pál Jenő (1946): diplomata. 1987-től 1993. március 12-ig főkezelő, a Moszkvai Magyar Nagykövetség konzuli osztályának vezetője, 1993–1995-ben a Külügyminisztérium VI. Területi Főosztályának helyettes vezetője, majd vezetője, 1995–2000 kувaiti nagykövet.
- [38] Borisz Nyikolajevics Jelcin (1931–2007): 1991. december 25-től 1999. december 31-ig az OF elnöke.
- [39] Sic! Nyelvtani egyeztetési hiba az eredeti szövegben.
- [40] Mayer Rita (1950): pedagógus, orosz filológus. 1980–1987-ben a Moszkvai Lomonoszov Állami Egyetem magyar nyelvi lektora, 1987–1990-ben a Művelődési Minisztérium főelőadója, 1990–1991-ben a Művelődési és Közköztudományi Minisztérium főtanácsosa, 1991. szeptember 13-tól 1999. augusztus 31-ig a Moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ igazgatója.
- [41] Lásd: BÁNKÚTI ANDRÁS – SZÁNTÓ ANDRÁS: Hogy a múlt el ne vesszen. Beszélgetés Rudolf Pihójával. *Köztársaság*, 1993. 1. sz. 38–39.
- [42] A Rudolf Pihója által vezetett négyfős orosz levéltári delegáció budapesti útjára végül 1993. április 26–27-én került sor. A látogatás célja elsősorban az 1992. november 11-én az állami levéltárak együttműködéséről szóló, Budapesten kötött magyar–orosz egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvének aláírása volt, melyet az egyezmény általános rendelkezéseiből fakadó konkrét szakmai kérdések megoldása és szabályozása tett szükségessé. Az egyezmény szövegét lásd: *Magyar Közönlöny*, 1993. április 29. 2879–2880. A kiegészítő jegyzőkönyvet Budapesten, 1993. április 27-én írták alá, orosz részről Pihója, magyar részről Molnár József, a Művelődési és Közköztudományi Minisztérium Levéltári Osztályának vezetője. A jegyzőkönyv szövegét lásd: Levéltári együttműködési megállapodás a Magyar Köztársaság és az Orosz Föderáció között. *Levéltári Szemle*, 1993/2. sz. 87–88.
- [43] Vlagyimir Petrovics Taraszov (1956): történész, levéltáros. 1991–1997-ben az OF Kormányának Levéltáruji Bizottsága (1993-tól Állami Levéltári Szolgálat) Nemzetközi Osztályának vezetője, 1997–2016-ban az OF Állami Levéltári Szolgálatának általános elnökhelyettese, 2016-tól az Oroszországi Állami Katonai Levéltár igazgatója.
- [44] Ebből a listából az alábbi dokumentumokat közölte a *Magyar Nemzet* 1993. május 18-i számának Romsics Ignác által szerkesztett tematikus Bethlen-melléklete: 2., 3., 4., 5., 11., 16., a 18. mellékletei, 19., 20., 21.
- [45] A két fénykép hátoldalán lévő lengyel nyelvű feliratok lehetséges olvasatai: 1.) „*Jestem zgłosic się do naczelnika naczelstwo wojska do Fajs. 6. XII. 44. [...] W. R[otm]istr pilot Polski*.” 2.) Tollal: „*Esztergom tábor. 15/3. 1940 r[ok]. węg[ierski] [...] Alatta ceruzával: „Rotm[istr] pilot polski szuka [kontaktu z] wojsk[iem] rosjsk[im]. Tutaj wraca.*”
- [46] Szekfü Gyula (1883–1955): történész, egyetemi tanár, a *Három nemzedék* című, nagy hatású munka szerzőjeként a két világháború közötti időszak egyik meghatározó szellemi alakja. 1945. október 15-től a Magyar Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott követe Moszkvában, 1948. május 8-tól felmentésig, 1948. szeptember 10-ig nagykövet.
- [47] Andrej Petrovics Vlaszov (1905–1983): diplomata, 1944–1948 között a Külügyi Népbiztosság (Külügyminisztérium) Balkáni Országok Osztályának helyettes vezetője, 1948–1966 között a Külügyminisztérium Konzuli Igazgatóságának vezetője.
- [48] Lázár György, a Szekfü Gyula követi jelentéséből válogató kötetben közli Horváth Imre követségi titkár 1946. május 14-i jelentését a Szekfü és Vlaszov közötti megbeszélésről. Ebben Horváth ugyancsak rögzíti, hogy Szekfü átadta Vlaszovnak Bethlen Margit Sztálinhoz írt levelét és az ahhoz csatolt, Molotovnak címzett

saját kísérőlevelét. Mint azt Lázár György lábjegyzetben jelzi, a releváns magyarországi iratanyagban, vagyis a Külügyminisztérium Magyar Országos Levéltárban őrzött archívumában a kísérőlevél nem lelhető fel. LÁZÁR: i. m. 48.

[49] Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (1890–1986): szovjet politikus, Joszif Sztálin legszűkebb környezetének tagja. 1939. május 3-tól 1946. március 15-ig külügyi népbiztos, 1946. március 19-től 1949. március 4-ig, majd 1953. március 5-től 1956. június 1-ig külügyminiszter.

[50] A Nagy Ferenc miniszterelnök által vezetett kormánydelegáció 1946. április 9–18. között tartózkodott Moszkvában. A delegáció útjára lásd: SZABÓ ÉVA – SZÜCS László: Erdély és a Felvidék sorsa 1946-ban. Gerő Ernő ismeretlen feljegyzései. I. rész. *Új Fórum*, 1989. 2. sz. 43–45. NAGY FERENC: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 1. kötet. Budapest, 1990. 272–285. BÉKÉS: i. m. RÉVÉSZ: i. m. VIDA: i. m.

[51] Bethlen Margit (1882–1970): író, újságíró. 1901. június 27-én kötött házasságot Bethlen Istvánnal, akitől három fia született: András, István és Gábor. 1951-ben kitelepítették, később visszaköltözhetett Budapestre.

[52] Az 1946. március 7-re datált levelet publikálta: ROMSICS: *A Bethlen-dosszié... V*.

[53] Andrej Januarjevics Visinszkij (1883–1954): jogász, diplomata, 1935. március 3-tól 1939. május 31-ig a Szovjetunió főügyésze, 1946. márciustól 1949. március 4-ig külügyminiszter-helyettes, 1949. március 4-től 1953. március 5-ig külügyminiszter.

[54] Vlagyimir Georgijevics Gyekanzov (1898–1953): grúz származású szovjet politikus, 1939. május 3-tól 1940. november 24-ig külügyi népbiztos-helyettes, 1946. márciustól 1947. márciusig külügyminiszter-helyettes.

[55] Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963): szovjet diplomata. 1944–1945-ben a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság politikai tanácsadója, 1945. október 1-től 1949. június 28-ig a SZU budapesti rendkívüli és meghatalmazott képviselője, 1948-tól nagyköveti rangban. 1949–1952-ben, majd 1955–1958-ban a SZU meghatalmazott képviselője az NDK-ban, 1954–1955-ben főbiztos, 1955-től nagyköveti rangban. 1952–1953-ban, majd 1959–1963-ban külügyminiszter-helyettes.

[56] Olvashatatlan vezetéknev.

[57] Sic! Az orosz nyelvű eredetiben is a pamjtnaja zapiszka szó áll, aminek szó szerinti fordítása az, hogy „emlékeztető feljegyzés”, de nyilván két levélről, Szekfű és Bethlen Margit leveléről van szó.

[58] Itt két olvashatatlan vezetéknev áll.

[59] Viktor Szemjonovics Abakumov (1908–1954): katonatiszt, 1945. július 9-től vezérezredesi rangban. 1946. május 7-től 1951. július 14-ig a Szovjetunió állambiztonsági minisztere.

[60] Mivel az angol nyelvű eredeti levél papírjának behajtása miatt a levél sorainak az eleje, néhol egész szavak egyáltalán nem látszanak, a dokumentumot az orosz fordítás alapján közlöm.

[61] Velics László (1890–1953): diplomata, 1935–1939-ben a Nemzetek Szövetsége mellett működő magyar képviselő vezetője Genfben, 1939–1944-ben, majd 1944–1945-ben athéni követ. 1946–1947-ben (1947. október 10-ig) a KÜM Protokoll Osztályának vezetője.

[62] Bethlen Margit aláírása az angol nyelvű eredetin. A levelet Puskin csak 1947. január 14-én vagy 15-én továbbította Molotovnak.

[63] Gyöngyösi János (1893–1951): politikus, Független Kisgazdapárti parlamenti képviselő, 1944. december 22-től 1947. május 31-ig az ideiglenes Kormány, Majd a Tildy-kormány és Nagy Ferenc kormányának külügyminisztere.

[64] Jeszenszky Géza (1941): történész, politikus. 1990. május 23-tól 1994. július 15-ig a Magyar Köztársaság külügyminisztere.

[65] Az akta elején kiszignált tisztviselők és hivatali utasítások: „Intézkedésre: *Keskeny 03. 31.* – Tájékoztatásra: *Jeszenszky G[éza] Keskeny 03. 31. Jeszenszky 4/2. – Lásza: Szűcs Sz[ergej]*”. A dokumentum első oldalának tetején kézírásos bejegyzés: „*Marinovich úr 03. 31-én megkapta. Keskeny 03. 31.*”

[66] Györkei Jenő (1929–2009): hadtörténész, katonatiszt. 1951–1991 között a Hadtörténelmi Intézet Legújabbkori Osztályának tudományos munkatársa, majd osztályvezető tudományos főmunkatársa, egyúttal 1969–1972-ben az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiájának aspiránsa. 1991-ben alezredesi rangban nyugdíjazták.

[67] Gosztonyi Péter (1931–1999): újságíró, történész. 1953-ban közgazdasági diplomát szerzett Budapesten. Az 1956. évi forradalom idején alhadnagyként szolgált a Kilián laktanyában. A forradalom leverése után Svájcba emigrált, ahol 1963-ban doktorált történelemből a Zürichi Egyetemen. 1963-tól nyugdíjazásáig, 1996-ig Bernben az egyetemi rangú Kelet-Európai Könyvtár igazgatója.

[68] Aláhúzás fekete színű tollal.

[69] A B. betű kék színű tollal bekarikázva és kérdőjellel a bal lapszélen kijelölve.

[70] Sic!

[71] Sic!

[72] Arkagyij Anyiszimovics Krupennyikov (1923–2016): katonatiszt, hadtörténész. 1985–2004 között az 1985-ben létrehozott krasznogorszki Német Antifasiszták Emlékmúzeumának első igazgatója.

[73] Sic! Örkény István (1912–1979) Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas író a második világháború idején munkaszolgálatos volt a Donnán, ahol fogságba esett, s 1943. január-februártól 1946. december 21-ig közel négy évet töltött különböző szovjet hadifogoly-táborokban (Tambov, Rada, Krasznogorszk). Erről írt memoárszerű regénye a *Lágernek népe*. Legutóbbi magyar nyelvű kiadása: ÖRKÉNY ISTVÁN: *Lágernek népe*. Budapest, Palatinus, 2011.

[74] Sic!

[75] Ez a jegyzőkönyv valószínűleg nem 1944. december 7-én, hanem december 13-án készült. Ezt Györkei később, három másik orosz levéltári forrással egyetemben közölte is. Lásd: GYÖRKEI JENŐ: Bethlen-dokumentumok Moszkvából. *Történelmi Szemle*, 1994. 3–4. sz. 335–350. Ez a kihallgatási jegyzőkönyv ugyanaz a dokumentum, amit ROMSICS Ignác datálatlanul, és egy teljesen eltérő levéltári jelzettel már korábban, a *Magyar Nemzet* 1993. május 18-i számának mellékletében közzétett. Lásd: ROMSICS: *A Bethlen-dosszié... III*.

[76] Lev Alekszandrovics Bezimanszkij (1920–2007): irodalmár, történész. 1942–1945-ben német–orosz tolmácsként szolgált a fronton, többek között Friedrich Paulus, Wilhelm Keitel és Hermann Göring kihallgatásainak tolmácsolását vezette. 1948-tól a *Novoje Vremja* újságírója, irodalmi tudósítója, több, mint húsz történelmi dokumentumregény szerzője.

[77] A Központi Bizottság orosz nyelvű rövidítése (CK: Центральный комитет) oroszul kiejtve.

[78] Grigorij Tyimofejevics Dobrunov (1921–2014): katonatiszt, ezredes (1956-tól). A magyar forradalom idején a 2. páncélososztály 99. önálló felderítő zászlóaljának parancsnoka alezredesi rangban. Alakulatával október 24–30. között, majd november 4-én is részt vett az utcai harcokban. 1956. december 18-án, a budapesti harcokban való részvételéért a SZU Legfelső Tanácsának Elnöksége a SZU Hőse címet adományozta neki, s ezredessé léptették elő.

[79] Pavel Mihajlovics Capenko (1920): katonai hírszerző, 1955–1958-ban budapesti szovjet katonai attasé.

[80] Dmitrij Antonovics Volkogonov (1928–1995): katonatiszt, hadtörténész, vezérezredes (1986-tól), 1988–1991-ben a SZU Védelmi Minisztériuma Hadtörténelmi Intézetének vezetője, 1991. július 20-tól 1994. január 24-ig az OF elnökeinek védelem- és biztonságpolitikai tanácsadója.

[81] Gosztonyi Péter ezt megelőzően egy ízben, 1992 tavaszán-nyarán már járt Moszkvában. Útjának célja az 1956. évi magyar forradalomra vonatkozó oroszországi levéltári források kutatási lehetőségeinek felmérése volt. Ezen az úttal találkozott Dmitrij Volkogonovval. Erről a következtetést mondta az őt 1992. június 12-én fogadó Keskeny Ernő főtanácsosnak: „Volkogonov vezérezredes készséget mutatott arra, hogy a hivatalos csatornák megkerülésével átadjon a magyar katonáknak több értékes dokumentumot. Az átadás lebonyolítására jó lehetőséget nyújtana, ha a Külügyi Intézet, a Hadtörténelmi Intézet, vagy pedig az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete (esetleg e három intézmény közösen) magyarországi konzultációra és üdülésre hívná meg Jelcin elnök katonai tanácsadóját.” Keskeny Ernő feljegyzése a Gosztonyi Péterrel folytatott 1992. június 12-i megbeszéléséről. Budapest, 1992. június 15. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-1992-145/1-1-001459/1. (52. doboz).

[82] Nyikolaj Tyerentyjevics Dzjuba (1923): politikus, tolmács, műfordító. 1956. október–novemberben Budapesten tolmácsként dolgozott a Moszkvából Budapestre küldött magasrangú szovjet politikusok, Anasztasz Mikojan, Mihail Szuszlov és Georgij Malenkov mellett. 1957–1988-ban az SZKP KB Szocialista Országok Kommunista és Munkáspártjai Osztályának referense, Darvas József műveinek orosz fordítója.

[83] Az SZKP KB Elnöksége 1956. október 23-án döntött arról, hogy Mihail Szuszlovot (1902–1982) és Anasztasz Mikojant (1895–1978), az Elnökség tagjait Budapestre küldi, hogy a helyszínről közvetlenül tájékoztassák a szovjet pártvezetést az eseményekről, illetve a jelenlétükkel megpróbálják befolyásolni a politikai folyamatokat. Szuszlov és Mikojan október 24-én érkezett meg, és 30-ig tartózkodtak Budapesten, ez idő alatt számos közvetlen jelentést küldtek Moszkvába VCSU-vonalon. A jelentéseiket lásd: *Советский Союз и венгерский кризис 1956 г. Документы*. Редакторы-составители: АЛЕКСАНДР СТЫКАЛИН – ВЯЧЕСЛАВ СЕРЕДА. Москва, 1998. 371–375, 385–390, 403–409, 414–432, 447–451, 467–468.

[84] Nyikolaj Petrovics Karpicsenko (1947): jogtörténész, pedagógus, a történelemtudományok doktora, professzor. 1992-től a Jekatyerina Daskova Moszkvai Társadalomtudományi Főiskola rektora.

[85] Tofik Muszlimovics/Muszlimoglu Iszlamov (1927–2004): azeri származású történész, hungarológus. 1968-tól 2004-ig az SZTA (1991-től OTA) Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetének főmunkatársa, 1978-tól az intézet Közép-Európai Országok Története Osztályának vezetője. 1970-től a Szovjet–Magyar Történelem Vegyesbizottság tagja, társelnök-helyettese, majd megbízott társelnöke, 1996–2004-ben az Orosz–Magyar Történelem Vegyesbizottság társelnöke.

[86] Mihail Ivanovics Szemirjaga (1922–2000): hadtörténész, a történelemtudományok doktora (1962-től), professzor. 1980–1994 között az SZTA (1991-től Orosz Tudományos Akadémia) Nemzetközi Munkásmozgalmi Intézetének főmunkatársa. Az 1990-es évek első felében elsőként dolgozott fel olyan levéltári forrásanyagokat, amelyek korábban hozzáférhetetlenek voltak, illetve elsőként foglalkozott korábban tiltottnak számító témákkal. Az 1992-ben megjelent *A sztálini diplomácia titkai* című monográfiája az egyik legnépszerűbb történelemtudományi szakmunkának számított.

[87] Andrej Ivanovics Puskas (1923–2008): ruszin származású szovjet-orosz történész, hungarológus. Kárpátalján, a Nagyszőlősi járáshoz tartozó Magyarokmártásban (Nagyokmárt) született. 1951-ben végzett az Ungvári Állami Egyetemen. 1953–1956-ban az SZTA Történelemtudományi Intézetében aspiráns, 1956-ban itt védte meg a kandidátusi disszertációját, 1956–1968-ban az intézet munkatársa, s ebben a minőségében a SZU KÜM Történelmi-Dokumentációs Főosztályán is alkalmazták a Magyarországról zsákmányolt levéltári anyagok rendezésére és jegyzékelésére. 1968-tól haláláig a SZTA Szlavisztikai Intézetének főmunkatársa. Ő volt az, aki 1988-ban Romics Ignác részére bocsátotta Bethlen István 1944. év végi kihallgatási jegyzőkönyvét. Lásd: ROMSICS: *Bethlen... 49*.

[88] Vitalij Mihajlovics Fomin (1927–2020): történész, a történelemtudományok doktora (1973-tól), professzor (1974-től). 1972–1997 között a Makszim Gorkij Moszkvai Pedagógiai Főiskola Történelem Tanszékének vezetője.

[89] Nyikolaj Petrovics Brilljov (?–?): levéltáros, tartalékos ezredes, 1989–1997 között a SZU Védelmi Minisztériuma Központi Archívuma (1992. június 10-től az OF Védelmi Minisztériuma Központi Archívuma) vezetője.

[90] Nem található az aktában.

[91] Alekszandr Vlagyimirovics Ruckoj (1947): katonatiszt, politikus. 1988-tól a Szovjetunió Hőse, 1991-től vezérőrnagyi rangban. 1991. július 10-től 1993. december 25-ig az Oroszországi Föderáció alelnöke.

[92] Kék színű tollal aláhúzva és a bal lapszélen kérdőjellel kijelölve.

[93] Anatolij Nyikolajevics Klemjonov (1934–2017): katonatiszt, vezérezredes (1989-től). 1989-től 1994-ig a SZU (1991-től Oroszország) Fegyveres Erői Vezérkari Főnökségének vezetőhelyettese.

[94] Nanovfszky György (1942–2021): közigazdász, politológus, diplomata. 1992. május 29-től 1998. augusztus 31-ig a Magyar Köztársaság moszkvai nagykövete.

[95] Az akta fedő lapján az alábbi hivatali utasítás szerepel: „Tájékoztatásra: *Szűcs Sz[ergej] VI. 23.*”

[96] Nanovfszky visszaemlékezéseiből ítélve az illető a krasznogorszki sírkert egyik gondozója lehetett. Lásd: NANOVFSZKY: i. m. 118.

[97] Viktor Nyikolajevics Bondarjev (1959): katonatiszt, vezérezredes. A Jurij Gagarin Katonai Repülőakadémia elvégzése után, 1992–1993-ban az Oroszországi Állami Katonai Levéltár igazgatója. 2012–2015-ben az OF Fegyveres Erői Légierjének, 2015–2017-ben az OF Fegyveres Erői Légi- és Űrflottájának főparancsnoka.

[98] A fényképek eredeti példányai egy borítékba zárva megtalálhatók az aktában.

Címkék:

[Bethlen István](#) ^[27]

[Hungarika-kutatás Oroszországban](#) ^[28]

[Magyar–oroszi tudományos kapcsolatok 1990–1994-ben](#) ^[29]

[Orosz levéltárügy a jelicini éraban](#) ^[30]

[Antall-kormány](#) ^[31]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 6. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/aligha-lesz-barki-is-magyarorszagon-aki-sajnalni-fogja-ezt-az-embert-bethlen-istvan-oroszorszag>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/aligha-lesz-barki-is-magyarorszagon-aki-sajnalni-fogja-ezt-az-embert-bethlen-istvan-oroszorszag>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/jelcin_antall.png

[3] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz1.jpg>

[4] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz2.jpg>

[5] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz3.jpg>

[6] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz4.jpg>

[7] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz5.jpg>

[8] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/mikecz-tamas-ideiglenes-moszkvai-ugyvivo-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/1sz6.jpg>

[9] <https://www.archivnet.hu/a-melleklet>

[10] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/gyorkei-jeno-hadtortenesz-beszamolaja-jeszenszky-geza-kulugyminiszterek-1993-marcius-18-27-i/2sz1.jpg>

[11] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/gyorkei-jeno-hadtortenesz-beszamolaja-jeszenszky-geza-kulugyminiszterek-1993-marcius-18-27-i/2sz2.jpg>

[12] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/gyorkei-jeno-hadtortenesz-beszamolaja-jeszenszky-geza-kulugyminiszterek-1993-marcius-18-27-i/2sz3.jpg>

[13] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/gyorkei-jeno-hadtortenesz-beszamolaja-jeszenszky-geza-kulugyminiszterek-1993-marcius-18-27-i/2sz4.jpg>

[14] <https://www.archivnet.hu/b-melleklet>

[15] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz1.jpg>

[16] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz2.jpg>

[17] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz3.jpg>

[18] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz4.jpg>

[19] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz5.jpg>

[20] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz6.jpg>

[21] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz7.jpg>

[22] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/nanovfszky-gyorgy-moszkvai-nagykovet-jelentese-a-kulugyminiszterium-iii-teruleti-foosztalyanak/3sz8_0.jpg

[23] <https://www.archivnet.hu/c-melleklet>

[24] https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/iratok_bethlen_istvan_sorsarol

[25] https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/megkesett_uzenet.html

[26] https://www.archivnet.hu/politika/ujabb_dokumentum_nagy_ferenc_es_sztalin_talalkozojarol.html

[27] <https://www.archivnet.hu/cimkek/bethlen-istvan>

[28] <https://www.archivnet.hu/cimkek/hungarika-kutatás-oroszországban>

[29] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-orosz-tudományos-kapcsolatok-1990-1994-ben>

[30] <https://www.archivnet.hu/cimkek/orosz-leveltarugy-a-jelicini-eraban>

[31] <https://www.archivnet.hu/cimkek/antall-kormany>